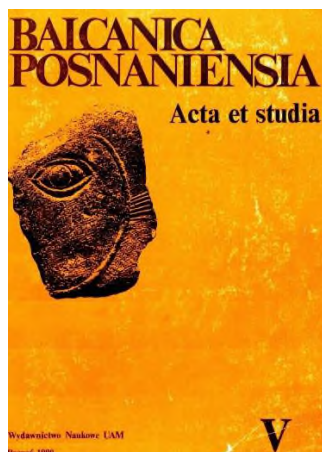

Kempiński Andrzej M., *Etnos frygijski*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” 1990, t. 5, s. 47–68.

<https://doi.org/10.14746/bp.1990.5.4>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/52683>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

<http://bch.amu.edu.pl>

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.

UNIwersYTET
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

ETNOS FRYGIJSKI

ANDRZEJ M. KEMPIŃSKI

ABSTRACT. Kempieński Andrzej M., *Etnos frygijski* (The Phrygian ethnos). Balcanica Posnaniensia. Acta et studia, V, Poznań 1990, Adam Mickiewicz University Press, pp. 47 - 67. ISBN 83-232-0007-6. ISSN 0239-4278. Polish text with a summary in English.

The author gives some thought to the „capacity” of the term „Phrygians” and its relation to the term Mushki. The thesis of existence of the compact Phrygian ethnos is put forward in the article.

Andrzej M. Kempieński, Academy of Music, Poznań, Polska – Poland.

Badania nad dziejami ludów peryferyjnych wobec wielkich kultur antycznych wyznaczyły Frygom rolę osobliwą. Przyznaje się im miejsce całkowicie podrzędne w historii Bałkanów poprzez inkorporację w obręb etnosu trackiego bądź też konstatuje się ich decydujący wpływ na kształt kultury helleńskiej, objawiający się militarnym zniszczeniem cywilizacji mykeńskiej, wprowadzeniem własnych bóstw (Kronos, Rea) do panteonu greckiego czy zaszczepieniem na tymże gruncie idei igrzysk olimpijskich¹. Tak jawna sprzeczność opinii nie występuje w odniesieniu do lepiej znanego anatolijskiego odłamu Frygów: na obszarze Azji Mniejszej traktuje się ich jako barbarzyńców, którzy wnieśli pewien, być może decydujący nawet, wkład w obalenie imperium hetyckiego, ale też stali się twórczymi spadkobiercami ich kulturalnej schedy. Czas wszakże pojawienia się Frygów w południowej części Bałkanów i w Azji Mniejszej nadal pozostaje zagadką. Dyskusje trwają również nad niemal wszystkimi pozostałymi aspektami badań frygologicznych, od kwestii językowych poczynając, a na zasięgu frygijskiego osadnictwa kończąc. Najogólniej zarysowany tu stan naszej wiedzy jest efektem braku systematycznych studiów nad etnosem frygijskim; odnoszące się do niego – stosunkowo liczne zresztą – informacje wykorzystywane są przez specjalistów różnych dziedzin (lingwistyka, historia, religioznawstwo, historia sztuki itd.) w sposób selektywny i często daleki od obiektywizmu, co, rzecz prosta, nie sprzyja postępowi badawczemu.

¹ P. Kretschmer, *Die phrygische Episode in der Geschichte von Hellas*, Miscellanea Academiae Berolinensia, Gesammelte Abhandlungen zur Feier des 250 Jahringen Bestehens der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, II/1, Berlin 1950, s. 173 - 194.

Problemem bezsprzecznie podstawowym jest realne znaczenie samego pojęcia „Frygowie” („ethnos frygijski”). Termin ten stosuje się w nauce dla oznaczenia jednej z indoeuropejskich populacji etnicznych, występującej na Bałkanach i w Azji Mniejszej (sygnalizowano także jej obecność na Półwyspie Apenińskim²), ale ciągle — w znacznej przynajmniej części — niejasna jest relacja, w jakiej pozostaje on do innych, znanych ze źródeł antycznych nazw stosowanych dla „ludów frygijskich”: Brygowie, Berekyntowie, Pajonowie, Mygdonowie, Sabowie, Kerbesjowie, Myliowie i Edonowie,

Kwestię tę w praktyce rozwiązywano arbitralnie trzema różnymi sposobami. Po pierwsze, na pozór logicznie przyjmowano, że Frygowie byli ludem wieloplemiennym³. Po drugie, zakładano milcząco nadrzędność interesującego nas pojęcia wobec wymienionych etnonimów; inaczej mówiąc traktowano nazwę „Frygowie” jako funkcjonującą wedle zasady *pars pro toto*. Po trzecie wreszcie, podejrzewano, iż lud składający się z takich plemion, jak Frygowie, Brygowie, Mygdonowie, Pajonowie etc., musiał mieć jakąś inną nazwę zbiorową i używać jej względem siebie samego; odpowiednika dla niej dopatrywano się w formie Muszkowie (**Musai*⁴).

Żadna z powyższych propozycji, mimo większej lub mniejszej akceptacji w nauce, nie została poddana weryfikacji źródłowej, a zatem przyjęcie którejkolwiek z nich metodologicznie jest przynajmniej niedopracowane, jeśli nie zupełnie błędne.

Artykuł niniejszy jest próbą udzielenia odpowiedzi na pytanie, jaka była w istocie struktura etniczna „ludów frygijskich”.

1. BRYGOWIE (Βρύγες)

Brygów we współczesnej nauce uważa się za lud ilirski⁵ lub tracki⁶. Co się tyczy pierwszej z wymienionych koncepcji, to na początku ubiegłego wieku uściślono jeszcze dodatkowo zagadnienie, wliczając Brygów do Dassaretów⁷, których z kolei inkorporowano w ramy etnosu ilirskiego.

Źródła antyczne identyfikują Brygów z Frygami⁸. Herodot⁹ podaje, że οἱ δὲ Βρύγες, ὡς Μακεδόνες λέγουσι, ἐκαλέοντο Βρίγες χρόνον ὅσον Εὐρωπαϊοί

² A. M. Kempieński, *Ze studiów nad antyczną recepcją kultur peryferyjnych: frygijskie odkrycia i wynalazki*, Balcanica Posnaniensia III, Poznań 1984, s. 103 - 104.

³ A. F. Losev, *Gomer*, Moskwa 1960, s. 7.

⁴ I. M. Diakonov, V. P. Neroznak, *Očerki frigijskoj morfologii*, Baltistica II priedas, Vilnius 1977, s. 81, przyp. 70.

⁵ A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier, I: Einleitung Wörterbuch der illyrischen Sprachreste*, Schriften der Balkankommission. Linguistische Abteilung XV, Wien 1957, s. 98.

⁶ D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Schriften der Balkankommission. Linguistische Abteilung XIV, Wien 1957, s. 91.

⁷ K. Mannert, *Geographie der Griechen und Römer*, Landshut 1812, s. 389.

⁸ Strab., VII, 3, 2; VII, fr. 25, 25a; Eustath. ad Hom. *Od.*, I, 101; App., *De bel. civ.*, II, 39.

⁹ Hdt., VII, 73.

έόντες συνοικοι ἦσαν Μάκεδόσι, μεταβάντες δέ ἐς τήν Ἀσίην ἅμα τῇ χώρῃ καί τὸ ὄνομα μετέβαλον (ἐς Φρύγας). Z przekazu tego wynika, że (1) Brigowie (Βρίγες) to macedońska wersja nazwy niemacedońskiej populacji etnicznej sąsiadującej z Macedończykami oraz (2), że zajmujący nas lud sam zmienił swoją nazwę po przesiedleniu się z Europy na obszary (mało)azjatyckie. O ile wniosek drugi jest zwykłym nieporozumieniem, o tyle pierwszy nie powinien budzić zastrzeżeń już choćby dlatego, iż brak dowodów na to, że Macedończycy inaczej nazywali lud, który musieli dobrze znać z powodu sąsiedztwa geograficznego.

Etnikon Βρίγες występował w kilku wariantach w różnych źródłach greckich:

1) tak jak Herodot formy Βρίγες (Βρίγοι) używali: Strabon, Stefan Bizantyjski i Appian¹⁰;

2) Βρύκες (Βρύκαι, Βρυκήτιοι, Βρύκαι, Βρυκεῖς) występuje u Stefana Bizantyjskiego¹¹;

3) Βρύγες (Βρύγοι, Βρύγαι) pojawia się u Proklosa i znów u Stefana (por. *Brygas*)¹²;

4) wreszcie Φρύγες jako forma najbardziej znana.

Pierwotną formą było **B^hrūg^(h)es* (ie. **b^hrūg^(h)*- „owoc; spożywać”¹³ (por. angl.-saks. *brūkan* „uży(wa)ć”, stsaks. *brūkan* „ts”, goc. *brūks* „użyteczny”¹⁴). Postać pierwsza, Βρίγες, jest macedońska, druga, Βρύκες — tracka, trzecia zaś, Βρύγες, jest etnikonom używanym przez samych Brygów¹⁵. Ostatni, czwarty wariant, Φρύγες, charakteryzuje się przejściem nagłosowego **b^h*- w φ- (*ph*-). Jest to prawidłowe zjawisko na gruncie języka greckiego: ie. **b^hnos* „penis” > gr. φαλλός, fryg. βάμβαλον „pudenda”¹⁶, a zatem forma Φρύγες jest greckim językowym ekwiwalentem b/frygijskiej nazwy Βρύγες; uzasadnione jest tedy używanie terminu „B/Frygowie” („etnos b/frygijski”) dla określenia najdawniejszego, uchwytnego dla nas na obszarach północnobalkańskich, indoeuropejskiego rdzenia omawianej populacji.

Etnonimu **Brūg-* w stosunku do siebie używali B/Frygowie na całym areale

¹⁰ Strab., VII, fr. 25; St. Byz., 186, 12; App., l.c.

¹¹ St. Byz., 187, 11 - 12.

¹² Procl., *Chrest.*, II; St. Byz., 187, 17; Brygas — zob. Plin., *NH*, V, 41.

¹³ W. Tomaschek, *Die alten Thraker. Eine ethnologische Untersuchung*, I: *Übersicht der Stämme*, Sitzungsberichte Akad. Wien, 128, 1893, IV, s. 29; I.I. Russu, *Die Sprache der Thrako-Daker*, București 1969, s. 113.

¹⁴ A. Walde, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1906, s. 248.

¹⁵ V. I. Georgiev, *Issledovanija po sravnitelno-istoričeskomu jazykoznaniju (Rodstvennye otnošenija indoeuropejskih jazykov)*, Moskva 1958, s. 141; tenże, *Trakite i tehniat ezik*, Sofija 1977, s. 223.

¹⁶ Hesych., s.v. Inne przykłady: O. Haas, *Die phrygischen Sprachdenkmäler*, Linguistique Balkanique X, Sofia 1966, s. 139, 159, 165, 209; W. Pająkowski, *Bryges. Ze studiów nad geografą plemienną Ilirii*, w: *Europa — Słowiańszczyzna — Polska*, Poznań 1970, s. 46 - 47; por. I. Pudić, *Staromakedonski ezik*, Godišnjak VIII, Sarajevo 1979, s. 181.

objętym ich osadnictwem w Europie i Anatolii, dla Greków jednak, a później także Rzymian, etnikon „Frygowie” (Φρύγες, *Phryges*) oznaczał zawsze małowazjatycki odłam ich populacji.

2. MYGDONOWIE (Μυγδόνες)

Starożytni utrzymywali, że Mygdonowie w istocie byli Frygami¹⁷, a współczesna nauka uważa ich zwykle za Traków¹⁸.

Mygdonowie zajmowali pierwotnie obszar zwany Mygdonią (Μυγδονία¹⁹), który, najogólniej rzecz biorąc, lokalizuje się na wschód od Aksjosu do bagnistego²⁰ jeziora Bolbe²¹ i dalej do pajońskiego Strymonu²², czyli na wschód i na zachód wzdłuż biegu rzeki Echedoros (ob. Gallikos). Jeszcze dziś jest to aluwialny teren, w znacznym stopniu zabagniony częstymi wylewami Aksjosu-Vardaru. Na wschód od tej rzeki znajduje się błotniste jezioro, zwane Amatovsko Błato. Między – w przybliżeniu – Zatoką Salonicką i Zatoką Orfańską rozciąga się równina Langadas ze znacznymi jeziorami Langada i Volvi, otoczonymi terenami bagiennymi. W istocie jest to kraina bagien²³. Ta nader charakterystyczna cecha regionu musiała zostać bezwzględnie zauważona przez zasiedlający go lud. Jakoż nazwa Μυγδονία wywodzi się z **Mūko-ghdhōm* „kraj (ziemia) bagien”. Wolno przypuszczać, że nazwa rejonu **Mūko-ghdhōm* > Mygdonia była pierwotna, a osiadła w nim część większej populacji od niej właśnie wzięła swą nazwę, przy czym została ona nadana mieszkańcom „krajny bagien” przez pozostałą część ich etnosu, zajmującą inne, w najlepszym razie mniej bagienne tereny.

Argumentem na słuszność powyższego rozumowania jest fakt, że starożytni terminem „Mygdonia” określali kilka jeszcze innych regionów. Pierwszy z nich leżał w północno-zachodnim zakątku Azji Mniejszej²⁴, na obszarze rozciągającym się nad rzekami Odryses i Rhyndakos²⁵. Trafność nazwy potwierdza obecność tu jeziora Daskylitis oraz miasta Ἰλίων nad Rhyndakosem; nazwa pochodzi z ie. **il(u)-io-* „ił, szlam, muł”²⁶. Wiadomo też, że przybór wód w Rhyndakosie spra-

¹⁷ Paus., X, 27, 1; Schol. Ap. Rhod., II, 786.

¹⁸ I. Duridanov, *Die Vorgeschichte Mygdoniens im Lichte der Sprache*, Studia Balcanica 5, Sofija 1971, s. 205.

¹⁹ Hdt., VII, 123; Thuc., I, 58; Ptol., III, 13, 36.

²⁰ Schol. Aeschyl., *Pers.*, 494.

²¹ Por. Strab., VII, fr. 36.

²² Thuc., II, 99. Najnowszą lokalizację Mygdonii, zgodną z tu proponowaną, zob. w: A. Fol, T. Spiridonov, *Istoričeska geografija na trakijskite plemena do III v. pr.n.e.*, Sofija 1983, s. 70 oraz T. Spiridonov, *Istoričeska geografija na trakijskite plemena do III v. pr.n.e.*, Atlas, Sofija 1983, mapa 8, s. 22 - 23.

²³ I. Duridanov, *Ezik' t na trakite*, Sofija 1976, s. 41 - 42.

²⁴ Strab., XIII, 8, 11; Nonn., XLIII, 414; Plin., *NH*, V, 32; Solin., 40.

²⁵ Hecat. ap. Strab., XII, 3, 22.

²⁶ V. I. Georgiev, *Značenieto na savremennata toponimija za objasneneto na drevnite geografski nazvanija*, Izvestija na Instituta za b'lgarski ezik XIV, Sofija 1967, s. 20.

wiał, iż cały okoliczny teren stawał się niemożliwy do przebycia²⁷. Inna Mygdonia znajdowała się w zachodniej Mezopotamii, w okolicach miasta Nisibis²⁸. Nazwę obszarowi mieli nadać w epoce hellenistycznej Macedończycy z powodu znacznego nawodnienia i zabagnienia²⁹; znajdującemu się tam dopływowi Aborasu nadano nazwę Μυῦδόντιος – rzeka ta wylewała ponoć jak Nil³⁰. Zauważmy jednak, że w okolicach Nisibis lokalizuje się również miasto Quba, znane z pewnego średnio-asyryjskiego tekstu jako miejsce klęski Muszków³¹ (tj. Frygów; zob. niżej); być może zatem nazwa Μυῦδονία dla tego obszaru obowiązywała – przynajmniej wśród części osiadłej tu ludności – już od XII/XI w. p.n.e. Tu także znajdowała się miejscowość Phrygia związana ze śmiercią Juliana Apostaty³². Trzeci obszar zwany Mygdonią leżał gdzieś w pobliżu Miletu³³, zapewne nad rozlewiskami dolnego Meandra³⁴, co zgadza się może z informacją Stefana Bizantyjskiego³⁵ o Mygdonii na terenie Wielkiej Frygii³⁶.

Zamieszkującą obszary tych Mygdonii ludność nazywano Mygdonami³⁷, a więc etnikom uznać wypada za derywat nazwy geograficznej.

Wniosek ten niewiele jednak mówi o etnicznej przynależności mieszkańców owych „Krain Bagien” (=Mygdonów). Nie ulega wątpliwości, że Mygdonia nad Rhyndakosem stanowiła część obszaru mniej więcej zwartego osadnictwa Frygów, powstaje zatem uzasadnione podejrzenie co do etnicznej tożsamości Mygdonów i B/Frygów. Że w istocie tak właśnie jest, wskazuje imię eponima Mygdonów – Mygdona (Μύρδων<*Mukdōn<*Mukogdōn<*Mūko-ghdhōm³⁸), który w antycznej tradycji uchodził za syna Akmona³⁹; imię to jest niewątpliwie b/frygijskiego pochodzenia⁴⁰. Inny Mygdon był królem Frygów⁴¹, a wzmianka u Horacego⁴² o jego bogactwach pozwala mniemać, iż u poety rzymskiego Mygdon antycypuje

²⁷ E. Gibbon, *Zmierzch cesarstwa rzymskiego*, I, Warszawa 1975, s. 207.

²⁸ Polyb., V, 51; Strab., XVI, 1, 1; XVI, 1, 23; Ios. Flav., *Ant. iud.*, XX, 3, 4.

²⁹ Plin., *NH*, VI, 16; por. Gibbon, o.c., II, s. 164.

³⁰ Iul., *Or.*, I, 27.

³¹ I. M. Diakonov, *Malaja Azija i Armenija okolo 600 g. do n.e. i severnye pohody vavilonskich carej*, VDI, 1981, 2, s. 51.

³² Amm. Marc., XXV, 3.

³³ Ael., *Var. hist.*, VIII, 5.

³⁴ Paus., IV, 34, 1.

³⁵ St. Byz., 459, 5 - 6.

³⁶ Por. Plin., *NH*, V, 41.

³⁷ Strab., VII, fr. 11; XVI, 1, 23; Plin., *NH*, V, 30.

³⁸ Duridanov, o.c., s. 42.

³⁹ Eustath., 402, 22.

⁴⁰ Por. fryg. naz. miejsc. 'Ακμονία/'Ακμωνία/'Ακμονεία (St. Byz., 60, 12; 60, 15; Ptol., V, 2, 24); 'Ακμωνίδης – fryg. patronimikon Uranosa (Amphim., fr. 24; Alc., fr. 108).

⁴¹ Hom., *Il.*, III, 186 et Schol.; Diod., V, 64; Quint. Smyr., XIII, 169.

⁴² Hor., *Carm.*, II, 12, 22; por. III, 16, 41.

frygijskiego, historycznego Midasa, słynącego z wielkiego majątku⁴³. Jeszcze inny (?) Mygdon uchodził za ojca Sa(n)garisa⁴⁴; imię to pozostaje w ścisłym związku z nazwą frygijskiej rzeki Sangarios⁴⁵. Hydronim ten jest z kolei identyczny z imieniem pewnego władcy Bitynii⁴⁶, której jedna z wcześniejszych nazw brzmiała Mygdonia⁴⁷.

Nie bez znaczenia dla powyższych rozważań jest również istnienie na obszarze Frygii miasta o nazwie Mygdon⁴⁸.

Innego argumentu na korzyść identyfikacji Mygdonów z B/Frygami dostarcza Lukian z Samosaty, zdaniem którego Mygdonowie zdecydowanie preferują kult Rei⁴⁹, tj. Kybele⁵⁰; rzecz z całą pewnością dotyczy Mygdonów znad Rhyndakosu. Przekaz to późny (II w. n.e.), ale ze wszech miar godny zaufania. Identyfikacja Mygdonów z B/Frygami opiera się na powszechnie znanym frygijskim (ściślej: przez B/Frygów przejętym) kulcie Matki Bogów (Rei-Kybele; por. też epiklezy Rei – Φρυγία⁵¹ oraz Μυγδονία⁵²).

Na koniec dodać wypada, że określenia μυγδόνιος używa się w źródłach metonimicznie do φρύγιος w stosunku do pojęć b/frygijskich lub z B/Frygami związanych⁵³.

Z drugą częścią omawianej nazwy, -γδονία (<ie. *ghdhōm⁵⁴), koresponduje frygijska nazwa miejscowa Γδανμαα, Γδανμανα⁵⁵; Γδαν Μα=Xθών Mā=Matka Ziemia (por. Μυχθονία=Μυγδονία)⁵⁶.

Podsumowując: Mygdonowie byli tą integralną częścią B/Frygów, która w toku procesu osadniczego zajęła była najbardziej bagienne (początkowo w Europie) tereny z ogólnego arealu osadnictwa b/frygijskiego; z etnicznego punktu widzenia nie istnieją żadne pierwotne różnice między Mygdonami i B/Frygami.

Znacząca w tym względzie jest ewolucja poglądów zdecydowanego zwolennika

⁴³ Aristoph., *Plut.*, 287; Plat., *Pol.*, III, 408 B; *Leg.*, II, 660 E.

⁴⁴ Ps.-Plut., *De fluv.*, XII, 1.

⁴⁵ Xanth. *Lyd.*, fr. 7 = Ap. *Rhod.*, II, 722 et Schol.

⁴⁶ Memn., fr. 40, 41.

⁴⁷ Amm. Marc., XX, 8, 14.

⁴⁸ Amm. Marc., XXVI, 7.

⁴⁹ Luc., *De sacrific.*, 10.

⁵⁰ Liber Suda, s. v. et s. Κυβελαιοῖς, Κυβέλη; Strab., X, 3, 12; X, 3, 15.

⁵¹ Arr. Tac., XXXIII, 4.

⁵² Val. Flacc., III, 47.

⁵³ Mosch., II, 98; Nonn., XIII, 658; XVIII, 48; XXVIII, 34; XXVIII, 91; XXXVIII, 654; XLV, 61 i in.; por. Ovid., *Her.*, XV, 142; XX, 106; Propert., V, 6, 8; Stat., *Sil.*, II, 2, 108; Hyg., *Fab.*, 191; zob. także L. A. Gindin, *Drevnejšaja onomastika Vostočnyh Balkan (Frako-hetto-luwij-skie i frako-maloazijskie izoglossy)*, Sofia 1981, s. 66.

⁵⁴ Gindin, o.c., s. 66.

⁵⁵ MAMA I, 339; VII, 589; J. B. Hoffmann, *Etymologisches Wörterbuch des Griechischen*, München 1961, s. 418; Georgiev, *Issledovanija...*, s. 128; tenże, *Trakite...*, s. 118.

⁵⁶ St. Byz., 459, 8.

tezy o myzyjskiej proveniencji Mygdonów, V.I. Georgieva⁵⁷, który rekonstruował prapierwotną onomastyczną formę Mygdonia jako **Musom* **ghdhōm* lub, haploglogicznie, **Mus-ghdhōm* „ziemia Myzów” (czyli: Myzja), co pozostało próbą odosobnienia⁵⁸. Otóż znakomity badacz bułgarski podtrzymał ostatnio co prawda tezę o związkach Myzów z Mygdonami, ale złagodził ją znacznie twierdząc, że jego Myzowie/Mygdonowie zostali zasymilowani przez Frygów⁵⁹.

Teoria identyfikująca Mygdonów z B/Frygami (a ściślej z tą częścią B/Frygów, która pierwotnie opanowała i zasiedliła bagniste obszary środkowej i północnej części Chalkidyki) nie wyklucza bynajmniej istnienia przed ich przybyciem etnicznej warstwy substratalnej, która zapewne bardzo szybko została zasymilowana. Jest również możliwe, że owa substratalna populacja była jakąś częścią etnosu myzyjskiego, choć należałoby to jeszcze udowodnić.

Wysunięta tu koncepcja utożsamia Mygdonów z B/Frygami i nazwę Mygdonia uznaje za b/frygijską; późniejsza zmiana pod względem etnicznym w kierunku przewagi populacji trackiej czy macedońskiej nie ma tu większego znaczenia.

3. PAJONOWIE (Παίονες)

Etniczna przynależność Pajonów stanowi obecnie nader sporną kwestię⁶⁰. Uważa się ich za Traków⁶¹, Ilirów⁶² bądź ziliryzowanych Traków⁶³, Greków, ewentualnie barbarzyński odłam etnosu greckiego⁶⁴, a nawet rezygnuje się z ustalenia ich etnicznej osobowości⁶⁵ lub sugeruje całkowitą ich samodzielność w obrębie rodziny indoeuropejskiej⁶⁶. Jak dalece całe zagadnienie jest skomplikowane, ilustruje

⁵⁷ V. I. Georgiev, *La toponymie ancienne de la Peninsule Balkanique et la these mediteraneenne. Publie a l'occasion du VIIe Congres International des Sciences Onomastiques a Florence-Pise...*, Linguistique Balkanique III 1, Sofia 1961, s. 7 sqq. Jeszcze inaczej V. N. Toporov, Μουσai „Muzy”: soobraženija ob imeni i predystorii obraza (k ocenke frakijskogo vkladu), w: *Slavianskoe i balkanskoe jazykoznanie. Antičnaja balkanistika i sravnitel'naja grammatika*, Moskva 1977, s. 82: ie. **Mū(s)-ghdhōm* „mysia ziemia”.

⁵⁸ Duridanov, *Die Vorgeschichte Mygdoniens...*, s. 200, przyp. 2.

⁵⁹ Georgiev, *Trakite...*, s. 187 - 188.

⁶⁰ J. Dobiaś, *Studie k Apianove knize illyrske*, Praha 1930, s. 7, przyp. 1.

⁶¹ Tomaschek, o.c., IV, s. 18 sqq.; Detschev, o.c., s. 351.

⁶² P. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, Göttingen 1896, s. 245 sqq.; H. Krahe, *Lexikon altillyrischer Personennamen*, Heidelberg 1929, s. 84, 143; tenże, *Die Sprache der Illyrier*, I, Wiesbaden 1955, s. 73; N. Jokl, *ERLV* I, s. 88; G. Kazarov, *Die ethnographische Stellung der Päonien*, *Klio* X 1923, s. 20 - 26; Mayer, o.c., s. 253; B. Gavela, *Predan'a i znan'a o starom Balkanu*, (Beograd 1978), s. 54; I. I. Russu, *Illirii. Istoria - limba si onomastica - romanizarea*, Bucureşti 1969, s. 230; Duridanov, *Die Stellung der Päonischen*, pass.

⁶³ Detschev, o.c., s. 353.

⁶⁴ K. J. Beloch, *Griechische Geschichte*, I, 2, Berlin 1916, s. 56 - 60; J. Katčić, *O jeziku i narodnosti starih Makedonaca*, *Godišnjak* XIII 1976, s. 339.

⁶⁵ N. Vulić, *La nationalite des Peoniens*, *Musee Belgue* XXX 1926, s. 107 - 117.

⁶⁶ Duridanov, *Ezik''t na trakite*, s. 121.

ujęcie V.I. Georgieva: Pajonowie są ludem pochodzenia frygijskiego, z późniejszą przymieszką superstratu ilirskiego, ale także z superstratalnymi elementami myzyjskimi i trackimi, przy czym ulegali oni jeszcze silnym wpływom macedońskim⁶⁷.

Wobec skromnej ilości danych lingwistycznych trudno pokusić się o zadowalającą charakterystykę języka Pajonów, a tym samym ustalić etnogenetyczne związki tego ludu. Ilość proponowanych rozwiązań każe powątpiewać w ich słuszność i to tym bardziej, że niemal bezwyjątkowo ignorowały one przekaz Strabona⁶⁸ identyfikujący Pajonów z B/Frygami: τοὺς δὲ Παίονας οἱ μὲν ἀποίκους Φρυγῶν, οἱ δὲ ἀρχηγέτας ἀποφαίνουσι, a nadto pomijały istniejące dane źródłowe, które polaryzują między sobą Ilirów, Pajonów i Traków⁶⁹, Ilirów i Pajonów⁷⁰ oraz Pajonów i Greków⁷¹. Stanowisko lekceważące te informacje jest ze wszech miar niesłuszne, a dotyczy to głównie doniesienia Strabona. Geograf mianowicie – zgodnie z eklektycznym charakterem swego dzieła – formułując opinię o etnicznych związkach Pajonów powołał się na nie znanych nam z imienia autorów. Wynika stąd, że pogląd o tożsamości Pajonów i B/Frygów musiał być dość rozpowszechniony wśród starożytnych. Echo tego przekonania znajdujemy w przypisywanej Eurypidesowi tragedii *Rezos*, gdzie mówi się o Pajonach dowodzonych w okresie wojny trojańskiej przez Koroibosa, syna Mygdona⁷², eponima b/frygijskich Mygdonów, który uchodził za króla Frygów⁷³. Wynika stąd, że autor *Rezosa* użył etnonimu „Pajonowie” synonimicznie do „B/Frygowie” (a ściślej: „Mygdonowie”⁷⁴). Do podobnego wniosku skłania wiadomość, jakoby Pajonowie wrzucali ciała swoich zmarłych do bagien⁷⁵; Pliniusz zresztą wymienia Mygdonów wśród ludów pajońskich⁷⁶. Trudno także potraktować jako całkowity przypadek decyzję Dariusza I o przesiedleniu Pajonów właśnie do Frygii, o czym obszernie pisze Herodot⁷⁷.

Jeśli powyższą interpretację danych uznać za słuszną, a tak, zdaje się, należy uczynić, to nie pozostaje nic innego jak stwierdzić, że Pajonowie są identyczni z B/Frygami⁷⁸.

⁶⁷ V. I. Georgiev, *L'ethnogenese de la Peninsule Balkanique d'apres les donnees linguistiques*, *Studia Balcanica* 5, 1971, s. 155 sqq.

⁶⁸ Strab., VII, fr. 38.

⁶⁹ Hdt., IV, 33; Diod., XVIII, 8.

⁷⁰ Aristot., *Mir. auscult.*, 842 b.

⁷¹ Hdt., V, 1.

⁷² Ps.-Eurip., *Rhes.*, 538 sqq. et Schol. ad 540.

⁷³ Hom., *Il.*, III, 186 et Schol. ad l.c.; Diod., V, 64; Verg., *Aen.*, II, 341.

⁷⁴ Por. Plin., *NH*, IV, 17.

⁷⁵ Diog. Laert., IX, 34.

⁷⁶ Plin., *NH*, IV, 17.

⁷⁷ Hdt., V, 15; V, 23; V, 98; por. W. Pająkowski, *Satrapia Skudra (z dziejów panowania perskiego w Europie)*, *Meander* 2, 1981, s. 84 - 85.

⁷⁸ Por. W. Pająkowski, *Ilirowie, 'ΙΛΛΥΡΙΟΙ, Illyri proprie dicti. Siedziby i historia. Próba rekonstrukcji*, Poznań 1981, s. 55, 80; zob. też wcześniejszą sugestię F. Papazoglu, *Sur quelques noms „Thraces” en Illyrie*, *Godišnjak* XII 1974, s. 72.

Przedhelleńska⁷⁹ nazwa Παιονία, a ściślej Φρυγία *Παιον-, *Παιων- pochodzi z ie. **peu-īḥn* „mniejszy”, w odróżnieniu od Φρυγία Μαίων <ie. **ma-īḥn* „większy”, skąd nazwa małoazjatyckiego obszaru Μαιονία⁸⁰, Μηονία⁸¹ terytorialnie odpowiadająca niemal dokładnie geograficznemu pojęciu Phrygia Maior (ἡ μεγάλη Φρυγία)⁸², docelowemu miejscu najwcześniejszej migracji b/frygijskiej na tereny anatolijskie⁸³ (por. też Μῆων/Μαίων – imię króla Frygii i Lidii⁸⁴ oraz określenie Midasa jako „króla majońskiego”⁸⁵). Termin „Majonia” był starszą nazwą na oznaczenie Lidii⁸⁶, a w świetle wszystkiego co dotąd powiedziano zrozumiałe i uzasadnione staje się użycie przez Nonnosa przymiotnika „mygdoński” zamiennie z „lidyjski”⁸⁷.

Jeśli tak, to przyjąć należy, że b/frygijska diaspora w północnych rejonach Półwyspu Bałkańskiego spowodowała powstanie dwóch odłamów jednej i tej samej populacji etnicznej: „małofrygijskiej”, która pozostała w pierwotnie zasiedlonych rejonach bałkańskich, i „wielkofrygijskiej”, która podjęła (najpewniej kilkufazową) migrację na tereny anatolijskie. Ścisłe związki Frygów z Majonią podkreśla już *Iliada*, w tekście której oba pojęcia regularnie występują obok siebie⁸⁸, natomiast Μαίονες i Παίονες utożsamia Diodor Sycylijski, uważając Majonów za dawnych Pajonów⁸⁹; czasem także tych ostatnich identyfikowano z Kilikijczykami⁹⁰.

Co się tyczy analogicznych nazewniczych zjawisk polaryzujących między sobą dwa – nawet odległe od siebie – regiony zamieszkane przez odłamy tej samej grupy etnicznej, to por. Wielka i Mała Kapadocja⁹¹, Wielka i Mała Armenia⁹², Wielka i Mała Myzja⁹³, Wielka i Mała Media⁹⁴ oraz Wielka (i Mała/Stara) Grecja.

W świetle posiadanych przekazów pod etnonimem Μαίονες rozumieć należy najstarszy chronologicznie odłam B/Frygów, który w toku progresywnego osadnictwa na terenach zachodniej Anatolii wcześniej dotarł na historycznie znane obszary Lidii

⁷⁹ J. Lelewel, *Narody na ziemiach słowiańskich przed powstaniem Polski*, w: *Dziela*, V, Warszawa 1972, s. 521, przyp. 96.

⁸⁰ Strab., XII, 8, 12; Ptol., V, 2, 16; Et. M., 583, 36.

⁸¹ Hom., *Il.*, III, 401; XVIII, 29; Nonn., XIV, 250; D. Per. 1058.

⁸² Georgiev, *Issledovanija...*, s. 171.

⁸³ A. M. Kempniński, *Zagadnienie pochodzenia Frygów i problem datacji ich pojawienia się na obszarach bałkańskich i małoazjatyckich*, Balcanica Posnaniensia I, Poznań 1984, s. 45 - 46.

⁸⁴ Diod., III, 58.

⁸⁵ Claud. Ruf., I, 165.

⁸⁶ Plin., *NH*, V, 30.

⁸⁷ Nonn., XLVI, 175.

⁸⁸ Hom., *Il.*, II, 862 sqq; III, 401; X, 431; XVIII, 291.

⁸⁹ Diod., VII, 10 (cyt. za W. Pape, *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*, II, Braunschweig 1876, s. 840, s. Μαίονες).

⁹⁰ Schol. Ps.-Eurip., *Rhes.*, 540.

⁹¹ Polyb., fr. 90 = Const. Porphy., *De them.*, 18.

⁹² Strab., XI, 12, 3; XII, 3, 37; Ptol., V, arg. 2, 3.

⁹³ Ptol., V, 2, 5; V, 2, 2.

⁹⁴ Just., *Epit.*, XIII, 4, 13.

(druga połowa XIV w. p.n.e.⁹⁵) i tam zasymilował się z ludnością miejscową. Pierwotną relację przybyszów do tubylców-Lidów zdaje się wyjaśniać nota Hesychiosa: Ἰόβαρ δὲ ὑπὸ Λυδῶν (ἀπο)φαίνεται βρία λέγεσθαι τὸν ἐλεύθερον. Wczesne zmieszanie się obu populacji tłumaczy – o ile można sądzić – rozróżnianie pojęć Frygowie:Majonowie:Lidowie już u Homera.

Związkom Pajonów z B/Frygami nie przeczą – mocno utrudnione ze wspomnianych już powodów – badania nad językami obu subpopulacji. Identycznie w posiadanym materiale poświadczony jest rozwój interwokalnego *-u-, refleks *l oraz zachowanie się tylnojęzykowej palatalnej przed sonantem⁹⁶. Różnica między fryg. i paj. kontynuantą ie. *kt (fryg. kt, paj. t(t))⁹⁷ jest, zdaje się, nieporozumieniem: fryg. Φανακτεῖ (por. Ουανακταν) traktowane jest jako pożyczka z achajsko-greckiego⁹⁸, a z drugiej strony formę ze starofrygijskiej inskrypcji nr 15 z Höyük – OTYFOI – interpretuje się jako pochodzącą z ie. *ok'tō „osiem” z asymilacją kt > t(t)⁹⁹.

4. SABOWIE (Σαβοῖ)

Zagadkowych Sabów jako lud (ἔθνος) frygijski wspominają Stefan z Bizancjum i Dionizjos Periegeta¹⁰⁰. Z innych danych wiadomo, że Sabowie to tracka nazwa kapłanów Saba(d)ziosa¹⁰¹, bóstwa frygijskiego¹⁰²; wiarygodny przekaz stwierdza ponadto, że jedno z imion tegoż boga brzmiało Σάβον¹⁰³. Imię to odkryto również w pewnej frygijskiej inskrypcji¹⁰⁴.

Forma σαβοῖ (zamiast Σαβοῖ) znana jest z rytualnego okrzyku εὐοῖ σαβοῖ wznoszonego podczas misteriów ku czci frygijskiego Saba(d)ziosa: τῶν μὲν γὰρ Βενδιδεῖων Πλάτων μέμνηται, τῶν δὲ Φρυγίων Δεμοσθένης διαβάλλων τὴν Αἰσχίνου μητέρα καὶ αὐτόν ὥς τελοῦσῃ τῇ μητρὶ συνόντα καὶ συνθιασεύοντα καὶ ἐπιφθεγγόμενον „εὐοῖ σαβοῖ” πολλάκις καὶ „ῥης ἄττης, (ἄττης) ῥης”. ταῦτα γὰρ ἐστὶ σαβάζια καὶ μητρῷα¹⁰⁵: nie ma żadnych wątpliwości co do związku okrzyku z frygijskim teonimem.

⁹⁵ Kempiński, o.c., s. 45 - 46.

⁹⁶ R. Ködderitzsch, *Brygisch, Päonisch, Makedonisch*, Linguistique Balkanique XXVIII 1985, s. 24, 36.

⁹⁷ Tamże, s. 23, 36.

⁹⁸ I. M. Diakonov, *Predystorija armianskogo naroda. Istorija armianskogo nagor'ja s 1500 po 500 do n.e.* Hurrity, luvijcy, protoarmianie, Erevan 1968, s. 205, przyp. 39.

⁹⁹ Zob. V. P. Neroznak, *Paleobalkanskie jazyki*, Moskva 1978, s. 83.

¹⁰⁰ St. Byz., 549, 8; D. Per., 549, 6.

¹⁰¹ Schol. Aristoph., Vesp., 9.

¹⁰² Diod., IV, 4, 1; Strab., X, 3, 15; por. Joan. Lyd., *De mens.*, IV, 51; Ael., *Nat. anim.*, XII, 39.

¹⁰³ Hesych., s. Σαβάζιος.

¹⁰⁴ O. Haas, *Über die phrygischen Sprachdenkmäler und ihr Verhältnis zum armenischen*, *Handes Amsorya*, 7 - 12, 1939, s. 228, 230, 232.

¹⁰⁵ Strab., X, 3, 18.

Postać σαβοῖ (Σαβοῖ) jest formą wokatywną od frygijskiego Σάβος¹⁰⁶; to *nomen proprium* stanowi z kolei skróconą (spieszczoną?) wersję teonimu Σαβάζιος¹⁰⁷.

Biorąc to wszystko pod uwagę konstatujemy, że Sabowie to skrócona, pochodząca od imienia Σαβάζιος nazwa (części?) B/Frygów jako czcicieli tego boga.

5. BEREKYNTOWIE (Βερεκύνται, Βερέκυντοι)

Berekyntowie jako lud frygijski (Βερεκύνται Φρυγῶν τι γένος)¹⁰⁸ zajmowali bliżej nie określone tereny anatolijskie (choć z całą pewnością siedzieli w Troadzie, w okolicach Idy¹⁰⁹ oraz w Karii wokół miasta Nysa¹¹⁰). Wiadomo nadto, że w toku procesu osadniczego zasymilowali się oni z ludami warstwy substratalnej i przestali istnieć jako samodzielna jednostka etniczna¹¹¹. Poza tym Berekyntię, krainę zamieszkaną przez Berekyntiów, utożsamiano z Frygią w ogóle (προτερον Βερεκυντία ή Φρυγία)¹¹², odnosząc ten fakt do odległych, choć niejasnych historycznie czasów. Na koniec dodajmy, że w Synopie wiatr wiejący z terenów frygijskich nazywano Βερεκυντίας¹¹³.

Dane te upoważniają do wysunięcia tezy o tożsamości pojęć Berekyntia i Frygia, a wspiera ją określenie Midasa *Berecynthius heros*¹¹⁴, Βερεκυνθία jako epikleza Kybele¹¹⁵ oraz istnienie berekyntyjskiego fletu (αὐλός βερεκύντιος, *tibia berecynthia*)¹¹⁶, który w tradycji antycznej uchodził za wynalazek frygijski¹¹⁷, i bębna (*tympanon*) berekyntyjskiego używanego we frygijskim kulcie Kybele¹¹⁸; przykłady te dowodnie świadczą o zamiennym używaniu interesujących nas nazw.

Nauka współczesna wyprowadza etnikon Βερεκύνται (Βερέκυντοι) z ie. rdzenia **bher(ə)g-* „brzeg”, który jest wariantem bardziej rozpowszechnionego ie. **bherg'h-* „góra”¹¹⁹. Próbę pogodzenia antycznej tradycji z wynikami najnowszych studiów podjął jedynie O. Haas, który identyfikował dawną nazwę Frygii – Βερεκυντία

¹⁰⁶ Orph. h. 49, 2; Phot., 495, 2.

¹⁰⁷ Georgiev, *Trakite...*, s. 227 sqq.

¹⁰⁸ Hesych. Zob. też Strab., X, 3, 12; St. Byz., 164, 1.

¹⁰⁹ Strab., XII, 8, 21.

¹¹⁰ Plin., *NH*, V, 29.

¹¹¹ Strab., XII, 8, 21.

¹¹² Hesych., s. Βερεκυνται.

¹¹³ Aristot., *De vent.*, 973 a; Hesych.

¹¹⁴ Ovid., *Met.*, XI, 106.

¹¹⁵ Serv. ad Verg. *Aen.*, IX, 82.

¹¹⁶ Hesych.; Hor., *Carm.*, III, 19, 18 sq.; IV, 1, 22.

¹¹⁷ Plin., *NH*, VII, 197; VII, 204.

¹¹⁸ Hor., *Carm.*, I, 18, 13 sq.

¹¹⁹ Neroznak, o.c., s. 142.

(„Bergland”) z Φρυγία Παρόρειος¹²⁰, tj. Frygią Podgóorską (por. Βερεκύνθιον ὄρος¹²¹).

W badaniach dotychczasowych nie wyciągnięto wniosków z faktu, że formę pokrewną etnonimowi Βερεκύνται, Βερέκυντοι spotykamy również na Krecie (góra Βερέκυνθος¹²²), a sam etnonim dotyczy także ludu niegdyś zamieszkującego bliżej nie określone, choć niewątpliwie północnobalkańskie, tereny¹²³. Istnieje zatem możliwość, że B/Frygów nazwą *Berekynta/oi* określał jakiś jeden, niegrecki, ale zapewne indoeuropejski lud, występujący na Krecie, w Azji Mniejszej (Troada) i na Bałkanach. Ludem tym najpewniej byli Pelazgowie. Przynależność ich języka do indoeuropejskiej rodziny jest wysoce prawdopodobna czy też niemal pewna¹²⁴, a źródła antyczne potwierdzają ich obecność nad Strymonem¹²⁵, na Akte¹²⁶, w Troadzie i jej sąsiedztwie, a także w Lidii¹²⁷ oraz na Krecie¹²⁸.

Starsza nazwa tego ludu brzmiała *Πελαστοί¹²⁹, a pozostający w związku z nią hydronim Παλαιστίνος – wcześniejsza nazwa pajońsko-b/frygijskiego Strymonu¹³⁰ – pozwala ustalić superstratalny charakter b/frygijskiej nakładki osadniczej (por. *Αλιάκμων – imię Traka (?), syna boga wspomnianej rzeki – Palaistinosa¹³¹).

„Pełnogłos” w *Berekynta/oi* (por. βερεκύνδαι¹³²) zdaje się być charakterystyczny dla języka pelazgijskiego: obok pel. τρέμινθος (por. Βρέκυντα¹³³) występuje forma τερέμινθος: τερέβινθος „terpentynowiec” (*Pistacia terebinthus*)¹³⁴. Formę βερεκυντ – wyrażnie z Pelazgami wiąże wspomniana już synopejska nazwa wiatru wiejącego z terenów frygijskich: miasto założyć mieli Argonauci¹³⁵ z pelazgijskiego Jolkos¹³⁶.

¹²⁰ Haas, *Die phrygischen Sprachdenkmäler*, s. 20.

¹²¹ Ps.-Plut., *De fluv.*, X, 4; Aristot., *Mir. auscult.*, 847 a.

¹²² Diod., V, 64.

¹²³ Xanth. Lyd. ap. Strab., XIV, 5, 29.

¹²⁴ Georgiev, *Issledovanija...*, s. 92 sqq.; A. J. van Vindekens, *Etudes pelasgiques*, Luvain 1960.

¹²⁵ Strab., VII, fr. 35.

¹²⁶ Thuc., IV, 109.

¹²⁷ Hom., *Il.*, X, 429; Hdt., I, 57; D. Hal., I, 18; Schol. Ap. Rhod., I, 987.

¹²⁸ Hom., *Od.*, XIX, 175 sqq.; D. Hal., I, 18; Eustath., ad D. Per., 347; Et. M., 768, 25.

¹²⁹ Schol. Hom., *Il.*, XVI, 233: Πελαστικός; Hesych.: Πελαστικόν; Georgiev, *Issledovanija...*, s. 102.

¹³⁰ Ps.-Plut., *De fluv.*, XI, 1.

¹³¹ Tamże. Por. fryg. Ακμων, 'Ακμο/ωνία etc.

¹³² Hesych.

¹³³ Hesych., s. Βρέκυν.

¹³⁴ Georgiev, *Issledovanija...*, s. 94, 95.

¹³⁵ Strab., XII, 3, 11.

¹³⁶ Paus., IV, 36, 1; por. określenie Argonautów jako Pelazgów: Ovid., *Met.*, VII, 133; Her., XII, 30.

6. MYLIOWIE (Μύλιοι)

Na przynależność Myliów do gałęzi frygijskiej wskazuje świadectwo Hekatajosa zachowane u Stefana Bizantyjskiego¹³⁷. Jest to jedyna na ten temat wzmianka w całej dostępnej nam literaturze antycznej, a wynika z niej jeszcze tylko to, że owych Myliów lokalizuje się na terenie (mało)azjatyckim.

Omawiany etnikon w różnych wydaniach tekstu Stefana przybiera różną postać. Emendowano go też do formy Μιλύοι i jeśli emendacja jest słuszna, pozwala wykluczyć Myliów/Milyów z liczby ludów b/frygijskich. Milyów łączono z Trakami¹³⁸, a identyfikowano z Solymami¹³⁹, których z kolei utożsamiano z Pizydami¹⁴⁰. Pod ich osadnictwo przeznaczano Likie¹⁴¹ lub przynajmniej jej część północno-wschodnią¹⁴². Błąd Hekatajosa (Stefana) wynika być może stąd, że krainę Milyas czasem włączano w granice Wielkiej Frygii¹⁴³, ale zamieszkiwała ją ludność likijska: tak przynajmniej sugeruje przekaz Arriana¹⁴⁴. Różnicę między Milyami i Frygami zdaje się podkreślać Herodot, który przedstawiając satrapalną organizację państwa perskiego za Dariusza umieszczał Milyów w pierwszej satrapii wraz z Jonami, azjatyckimi Magnezyczykami, Eolami, Karami, Likijczykami i Pamfylami, podczas gdy Frygów ulokował w satrapii trzeciej¹⁴⁵.

Podobnie Frygów i Milyów zdecydowanie odróżniają Polibiusz, Strabon i Liwiusz¹⁴⁶. Również geografia onomastycznego faktu Μιλύας potwierdza przypuszczenie, że Milyów należy wyłączyć z etnosu b/frygijskiego. Źródła antyczne informują, iż nazwę nas interesującą nosiły dwa różne miasta: jedno leżące w Kabalii¹⁴⁷, a drugie w Pamfyli¹⁴⁸; wiadomo również, że mianem Milyas określano krainę w Pizydii¹⁴⁹. Wszystkie zatem desygnaty tych geograficznych kategorii lokalizuje się poza obszarami Wielkiej Frygii, choć i Kabalia, i Pamfylia, i — przede wszystkim — Pizydia¹⁵⁰, były terenami penetrowanymi przez B/Frygów.

¹³⁷ Hecat. ap. St. Byz., 461, 20.

¹³⁸ Plin., *NH*, V, 25.

¹³⁹ Hdt., I, 173; St. Byz., 453, 13.

¹⁴⁰ Plin., *NH*, V, 24.

¹⁴¹ Hdt., I, 173.

¹⁴² Język milyjski uważa się za bliski likijskiemu: T. Milewski, *Ludy starożytnych Bałkanów*, Etnografia Polska X 1966, s. 97.

¹⁴³ Arr., *Anab.*, I, 24.

¹⁴⁴ Arr., l.c.

¹⁴⁵ Hdt., III, 90.

¹⁴⁶ Polyb., XXI, 48; Strab., XIV, 5, 23; Liv., XXXVIII, 39.

¹⁴⁷ Ptol., V, 5, 6.

¹⁴⁸ Ptol., V, 2, 12.

¹⁴⁹ Plin., *NH*, V, 31.

¹⁵⁰ Strab., XIII, 4, 13.

7. KERBESJOWIE (Κερβήστοι)

O Kerbesjach jako ludzie frygijskim wspominał tylko Alkman cytowany przez Strabona¹⁵¹. Lud ten zasymilować się miał z bliżej nie określonym małoazjatyckim substratem etnicznym, pozostawiając ślad swego istnienia w nazwie pewnej melodii (μέλος) i jakiejś grotty (βόθρυος).

Z przekazu Alkmana (Strabona) zdaje się wynikać, że Kerbesjowie zasiedlili obrzeża mniej lub bardziej zwartego osadniczego areału b/frygijskiego i żyjąc w pewnym oddaleniu od centrów tego osadnictwa ulegli miejscowemu substratowi. Nie mogli zniknąć raptownie — np. w wyniku wojennej eksterminacji — ponieważ nie pozostawiliby po sobie trwałych śladów; przeciwnie, asymilacja ich trwała wystarczająco długo, by zdołali wpłynąć na kulturę ludu, z którym się zetknęli. Nawet pobieżna rekonstrukcja kierunków rozprzestrzeniania się B/Frygów na obszarach małoazjatyckich pozwala wykluczyć rejon południowego wybrzeża Propontydy: B/Frygowie stanowili tam podmiotowy komponent etniczny. Pozostaje zorientowana na południe, zasiedlająca wschodnie wybrzeże Morza Egejskiego, część populacji b/frygijskiej. Kerbesjowie byłiby zatem tą częścią B/Frygów, która osiadła najdalej na południu, być może za Meandrem, ale w pobliżu morza, które powinno — ogólnie rzecz biorąc — dyktować kierunek wędrówki (uwzględnić tu należy również istnienie do początków XII w. p.n.e. państwa hetyckiego w anatolijskim interiorze).

Dalej w rozważaniach na temat Kerbesjów posunąć się niepodobna, choć — wzięwszy pod uwagę, że w etnonimie tym zapewne tkwi rdzeń **kṛb-* „bagno” (por. lit. *kirba*, plur. *kirbos* „bagnista ziemia, miejsce bagniste”) — można pokusić się o identyfikację Kerbesjów z Mygdonami (częścią Mygdonów?), których obecność w okolicach Miletu potwierdza Elian¹⁵² (por. też Μυγδωνίδαι — w Karii?¹⁵³).

8. EDONOWIE (Ἔδωνοι)

Edonów w poczet ludów b/frygijskich zaliczał tylko Hesychios¹⁵⁴, a cała antyczna tradycja jednomyślnie uważała ich za plemię trackie¹⁵⁵. Pod ich osadnictwo dość zgodnie przeznaczano północne obrzeża Pangajonu¹⁵⁶, przynajmniej do Drabeskos¹⁵⁷, gdzie w roku 464 p.n.e. zjednoczone siły Traków — w ich składzie również Edonowie — zadały druzgocącą klęskę 10 000 Ateńczyków¹⁵⁸. Obecność Edonów przy ujściu Strymonu, w miejscowości Enneahodoj (Amfipolis), a więc na obszarze

¹⁵¹ Alcman. ap. Strab., XII, 8, 21.

¹⁵² Ael., *Var. hist.*, VIII, 5.

¹⁵³ Ephipp. ap. Athen., VIII, 347 a.

¹⁵⁴ Hesych.

¹⁵⁵ Np. Schol. Eurip., *Hec.*, 1153.

¹⁵⁶ Apd., III, 5, 1.

¹⁵⁷ Thuc., I, 100.

¹⁵⁸ Thuc., IV, 102; Paus., I, 29, 4.

Pajonów, jest wynikiem dokonanego przez nich zaboru, co niedwuznacznie stwierdza Tukidydes¹⁵⁹. Z danych tego historyka wynika również jasno, że Edonowie zdołali także opanować Mygdonię¹⁶⁰, docierając do południowych terenów Chalkidyki. Od tego momentu zapewne mitografia grecka przyjęła wersję, jakoby Edonos, syn Aresa, eponimiczny heros Edonów, był bratem Mygdona¹⁶¹.

Zdaje się, że Edonowie byli obiektem intensywnej i skutecznej frygizacji. Reminiscencją tego procesu jest zapewne legenda o Likurgu, synu Dryasa, który czynnie przeciwstawił się wracającemu z Frygii Dionizosowi, za co został okrutnie ukarany¹⁶². Ponieważ jednak wspomniany mit w zasadniczych jego zarysach podaje już Homer¹⁶³, więc całe wydarzenie nastąpić musiało przed IX w. p.n.e. Jeśli tak, to mamy tu do czynienia ze wspomnieniem oporu Edonów przed migrującymi z frygijskiej Troady – tj. sfrygizowanymi – Teukrami i Myzami¹⁶⁴, o wędrowce których wyraźnie mówi Herodot¹⁶⁵. Jakkolwiek jednak było, mit o Likurgu i Dionizosie traktować można jako wyraz pamięci o walce elementu nie-frygijskiego (a to wniosek zasadniczy!) z obcą, frygijską kulturą.

Etniczną odrębność B/Frygów i Edonów zdecydowanie ustalić da się na podstawie wiadomości Tukidydesa dotyczącej ludów siedzących w południowej części półwyspu Akte¹⁶⁶. Twierdzi on mianowicie, że teren ten opanowany został przez plemiona „dwujęzycznych barbarzyńców” (βαρβάρων διγλώσσων); przeważać mają Pelazgowie, ale prócz nich mieszkają tam Bisaltowie, Krestonowie i Edonowie. Krestonów zalicza się również do Pelazgów¹⁶⁷, Bisaltów natomiast zgodnie uważano za Traków z późniejszym superstratem macedońskim¹⁶⁸. Ponieważ całe osadnictwo omawianego obszaru miało charakter diglotalny, a obecność Pelazgów nie ulega wątpliwości, skonstatować wypada przynależność Bisaltów i Edonów do populacji trackojęzycznej¹⁶⁹. Świadcstwo Tukidydesa jest tu szczególnie ważne, bowiem z północnymi wybrzeżami Morza Egejskiego był on ściśle związany stosunkami rodzinnymi.

¹⁵⁹ Thuc., I, 100.

¹⁶⁰ Thuc., II, 99.

¹⁶¹ St. Byz., 298, 17 - 18.

¹⁶² Apd., III, 5, 1.

¹⁶³ Hom., II., VI, 130 sqq.

¹⁶⁴ O frygijskim pochodzeniu Teukrów wspominał G. Dottin, *Les anciennes peuples de l'Europe*, Paris 1916, s. 126 sq.; identyczność Teukrów i Frygów dopuszcza Pająkowski, *Satrapia Skudra*, s. 84.

¹⁶⁵ Hdt., VII, 20; por. VII, 75; Strab., XII, 8, 3.

¹⁶⁶ Thuc., IV, 109.

¹⁶⁷ Hdt., I, 57; V, 2.

¹⁶⁸ Strab., VII, fr. 11 et 36; St. Byz., 170, 16.

¹⁶⁹ Edonów za lud tracki uważa również L. A. Gindin, *Nekotorye voprosy drevnego balkanskogo substrata i adstrata*, w: *Voprosy etnogeneza i etničeskoj istorii slavian i vostočnyh romancev. Metodologija i istoriografija*, Moskwa 1976, s. 49, ale ów diglotalny charakter widzi w istnieniu na omawianym obszarze języka greckiego i trackiego (pelazgijski – zdaniem tego badacza – genetycznie należy do etnicznego komponentu trackiego).

9. MUSZKOWIE

Terminem *Muš/ski*, *Muš/skai* (por. luv. hieroglif. *Musa-*, *Muska-*; akk. i urart. *Muški*; sthebr. *Msk*, *Mōšāk*; w Septuag. Μουσῶν; zob. też Μουσῶν w Myzji i Mezji)¹⁷⁰ nazywali Frygów Asyryjczycy. Wariant z -š- lub -s- przekonująco wyjaśniono faktem, iż ta sama grupa znaków w lekcji babilońskiej uzyskiwała fonetyczną wartość /š/, a w asyryjskiej /s/; w języku Urartyjczyków graficzne š również czytano jak /s/¹⁷¹. W tzw. „uroczystej inskrypcji” Szarru-kina II (Sargona II; 721 - 705 p.n.e.) etnonim ten występuje w związku z imieniem królewskim *Mitā* (*Mitā šar^{mat} Muški*)¹⁷², które jest asyryjskim ekwiwalentem greckiego Μίδας; jak wiadomo, antroponim ten dotyczył najslawniejszego władcy Frygów¹⁷³, współczesnego Szarru-kinowi II. Asyryjska nazwa dała asumpt do przyjęcia tezy o istnieniu innej – niż dotąd wspomniane – zbiorowej nazwy dla „wieloplemiennego” ludu Frygów. Zdaje się jednak, że sąd ten nie jest oparty na wystarczająco przekonujących przesłankach.

Asyr. *Muš/ski* po raz pierwszy – chronologicznie – pojawiają się w źródłach egipskich z XIV w. p.n.e. jako *m's'(w)*; lud ten, co wynika ze wspomnianych dokumentów, lokalizować należy między *drdnj* (Dardanowie) i *kškš* (Kaška), a więc w północno-zachodnim rejonie Azji Mniejszej. Termin egipski ponad wszelką wątpliwość odpowiada dokładnie grec. Μουσῶν, Myzowie. Wynika stąd, że eg. *m's'(w)* = asyr. *Muš/ski* (tj. Frygowie¹⁷⁴) = gr. Μουσῶν¹⁷⁵.

Myzowie przybyli na obszary anatolijskie z Europy przed B/Frygami¹⁷⁶ i zasiedlili tereny sąsiadujące z Troadą. Po wtargnięciu B/Frygów, jeszcze przed wojną trojańską¹⁷⁷, oba ludy tak dalece zmieszały się ze sobą, że już starożytni mieli poważne trudności w rozróżnianiu zajętych przez nie terytoriów¹⁷⁸, choć zdawali sobie sprawę z etnicznej odrębności obu populacji¹⁷⁹. Niewątpliwie Myzowie zostali zdominowani przez przybyszów: świadczy o tym Strabon, który język myzyjski określa jako μιξολύδιος καὶ μιξοφρύγιος¹⁸⁰.

¹⁷⁰ Diakonov, *Malaja Azija i Armenija...*, s. 56.

¹⁷¹ Tamże, s. 56, przyp. 104.

¹⁷² Tenże, *Assiro-vavilonskie istočniki po istorii Urartu*, VDI 2, 1951, s. 46, 47; tamże, 3, 1951, s. 53, 54.

¹⁷³ Plat., *Pol.*, III, 408 B; Xen., *Anab.*, I, 2, 13; Diod., III, 59 et al.

¹⁷⁴ Frygów z Muszkami identyfikował już S. Przeworski, *Dzieje i kultura Azji Mniejszej do podboju perskiego*, w: *Wielka historia powszechna*, I, Warszawa 1935, s. 685.

¹⁷⁵ Georgiev, *Issledovanija...*, s. 224 sq. Zob. też D. Dimitrov, *Troia VII b 2 und die thrakischen und mösischen Stämme auf dem Balkan*, *Studia Balcanica* 5, Sofija 1971, s. 71.

¹⁷⁶ Strab., XII, 8, 3. Chr. Danov, *Zu den Ethnogenese und den Lageverschiebungen der Volkstämme alithrakien in der zweiten Hälfte des II und der ersten Hälfte des I Jahrtausends v.u.Z.*, *Studia Balcanica* 5, Sofija 1971, s. 273, uważa, że przybycie Myzów do Azji Mniejszej wyprzedziło pojawienie się tu Frygów o dwa wieki.

¹⁷⁷ Strab., XII, 8, 4.

¹⁷⁸ Strab., XII, 4, 4; XIII, 4, 12.

¹⁷⁹ Strab., XII, 4, 4; Aeschyl., *Teleph.*, fr. 406.

¹⁸⁰ Strab., XII, 8, 3.

Nazwanie przez Asyryjczyków, a za ich pośrednictwem przez inne ludy, B/Frygów mianem wcześniej poznanych Myzów¹⁸¹ może być tedy wynikiem braku istotnych (dla nie-Indoeuropejczyków!) różnic językowych między obu ludami¹⁸², a także faktem zasiedlenia przez nie tych samych terenów w Azji i, być może, wiedzą o przybyciu ich z bliskich sobie europejskich obszarów.

Istnieje prócz tego jeszcze jeden, jak się zdaje decydujący, argument na korzyść wysuniętego tu przypuszczenia. Otóż w asyryjskich dokumentach, w których obowiązywał wysoki styl – a bezsprzecznie należą do nich teksty pochodzące z królewskiego archiwum – tradycyjnie używano nie współczesnych nazw geograficznych czy politycznych, ale znacznie starszych. Tak więc przez *Gutium* oznaczano Urartu, przez *Ummān-Manda* – Kimmerów, przez *Akkad* (lub *Subartu*) – Asyrię albo Babilonię, przez *Magan* – Egipt, przez *Meluhha* – Etiopię, przez *Hatti* (lub *Amurru*) – Syrię, Fenicję albo Palestynę; pierwotnie jednak terminy te dotyczyły zupełnie innych ludów i krajów¹⁸³. Analogiczne zjawisko, polegające na swoście pojmowanej archaizacji, obserwujemy w przypadku funkcjonowania nazwy *Muš/ski*¹⁸⁴.

*

Muszkowie zamykają listę ludów, którym starożytni przypisywali genetyczne związki z Frygami¹⁸⁵. Z przeprowadzonych rozważań wynikają dwa wnioski:

1) istnieją podstawy by sądzić, że nie wszystkie wymienione przez źródła ludy rzeczywiście genetycznie należały do etnosu b/frygijskiego: dotyczy to Edonów i Myliów/Milyów, choć niepodobna wykluczyć sfrygizowania czy tylko przemieszania się z Frygami tych populacji etnicznych;

2) B/Frygowie byli pierwotnie jednym zwartym etnosem.

Najpewniej między XVII - XVI w. p.n.e.¹⁸⁶ rozpadł się on na dwie wielkie grupy: europejskich Pajonów (Małofrygów), którzy pozostali na zajmowanych wcześniej

¹⁸¹ D. Arnaud, *Starożytny Bliski Wschód. Od wprowadzenia pisma do Aleksandra Wielkiego*, Warszawa 1982, s. 207; zob. I. Pudić, *Staromakedonski jezik*, Godišnjak VIII 1979, s. 181.

¹⁸² Zob. Diakonov, *Predistorija...*, s. 193.

¹⁸³ Tenże, *Poslednie gody Urartskogo gosudarstva po assiro-vavilonskim istočnikom*, VDI 2, 1951, s. 35.

¹⁸⁴ Muszków z Myzami łączył już A. Goetze, *Kleinasien*, München 1957, s. 202.

¹⁸⁵ Pomijamy tu najnowsze prace, które w obręb etnosu b/frygijskiego inkorporują niektóre inne populacje etniczne, przez starożytnych za b/frygijskie nie uznawane: Teukrów (zob. przyp. 163), Kydonów (Kretschmer, *Die phrygische Episode...*, s. 192), Odrysów, Abrów, Partynów, Eordów, Dassaretów, Chelidoniów i in. (W. Pająkowski, *Frygowie na Półwyspie Bałkańskim*, Eos LXVIII 1980, s. 200; tenże, *Iliowie...*, s. 55).

¹⁸⁶ Zob. datację początków osadnictwa „bałkańskiego” (=tracko-frygijskiego) w Azji Mniejszej wg Gindin, *Drevnejšaja onomastika...*, s. 161, gdzie w oparciu o wstęp do umowy Muwatallisa (1315 - 1296 p.n.e.) z Alakšandušem z Wuluśy lojalnej wobec Hetytów jeszcze za Labarnasa – proponuje się co najmniej drugą połowę XVII w. p.n.e.

przez cały lud terenach bałkańskich, a raczej na części (północnej) tych terenów, i anatolijskich Majonów (Wielkofrygów), których znaczny fragment zasymilował się z lidyjskim substratem (Majonowie właściwi); pozostała – bardzo znaczna jak się zdaje – część zdołała jednak utrzymać swą względną tożsamość (Frygowie), choć ulegała rozlicznym wpływom zróżnicowanego etnicznie osadnictwa anatolijskiego. Ogromny, od Troady po górny Eufrat, penetrowany i zasiedlany od połowy XII w. p.n.e. przez B/Frygów obszar małoazjatycki z całą swoją mozaiką ludów nie sprzyjał zachowaniu pełnej homogeniczności kulturowej i językowej. Jako egzemplifikacją tego zjawiska posłużymy się tu zwróceniem uwagi na różnice w mitologicznie uzasadnianej przyczynie śmierci Attisa, który zginął bądź raniony przez dziką, bądź też na skutek samokastracji, oraz wystąpieniem poświadczonej inskrypcyjnie alternacji form frygijskiego zaimka wskazującego σι „ten (oto)” w dat. sing.: σεμουν: σεμον: σεμιν: σεμιντ: σεμου, a nawet εμ[...] i Σεμον (!) „temu (oto)”¹⁸⁷.

Nie ulega wątpliwości, że jednolity etnos b/frygijski wewnętrznie dzielił się na rody. Szczupłość posiadanego materiału nie pozwala na prześledzenie tego zjawiska u B/Frygów bałkańskich; w nieco lepszej sytuacji jesteśmy natomiast obserwując ich w Azji Mniejszej.

Z Homerowej *Iliady* wynika, że w tym samym czasie, przypadającym orientacyjnie na jedno pokolenie przed wojną trojańską, nad Frygami panowało aż czterech różnych „władców”: Fainops¹⁸⁸, Mygdon¹⁸⁹, Otreus¹⁹⁰ i Dymas¹⁹¹; dwu ostatnich połączono później (?) więzami pokrewieństwa¹⁹². Wobec sugerowanej tekstem eposu niechęci Frygów do udziału w wojnie o Troję (Priam za ogromne bogactwa kupuje ich sobie jako sojuszników)¹⁹³ przyjąć można, że liczba „panujących” wówczas „królów” frygijskich była zapewne większa: Apollodoros wspomina zresztą jeszcze jednego, mianowicie Aretaona¹⁹⁴; imiona innych pozostaną nieznane¹⁹⁵.

Iliada nie zauważa żadnych bezpośrednich związków ani między wodzami sprzymierzeńczych kontyngentów frygijskich, ani między wspomnianymi „władcami” frygijskimi. Wręcz przeciwnie: epos zdaje się akcentować ich terytorialną izo-

¹⁸⁷ σεμουν – np. neofrygijskie inskrypcje nr 6, 10, 12, 14, 18, 28, 29, 31, 33, 53, 61, 72, 86, 87, 88, 106; σεμον – np. 11, 26, 27, 34, 42, 51, 73, 91, 102; σεμου – 19, 45, 65; σεμιν – 100, 107; σεμιντ – 76; εμ[...] – 68; Σεμον – 99.

¹⁸⁸ Hom., *Il.*, II, 862.

¹⁸⁹ Hom., *Il.*, III, 186 et Schol.; por. Diod., V, 64; Quint. Smyr., XIII, 169.

¹⁹⁰ Hom., *Il.*, III, 186.

¹⁹¹ Hom., *Il.*, XVI, 719.

¹⁹² Schol. Hom., *Il.*, III, 189; Epim., I, 332.

¹⁹³ Hom., *Il.*, XVIII, 288 sqq.

¹⁹⁴ Apd., *Epit.*, III, 34.

¹⁹⁵ Podobnie, jak się zdaje, omawiane zagadnienie wygląda wśród Pajonów. W eposie informacje o nich są nader skromne, a przy tym bałamutne, ale i tak na jedno pokolenie przed wyprawą trojańską przypadają „rządy” Hippasosa (Hom., *Il.*, XVIII, 348 sqq.) i Pelegona (XXI, 140 sqq.), a najpewniej również Pajona (XI, 338 sq.; 368) i nieznanego z imienia ojca Pyraichmesa (II, 848).

lację: Φόρκυς αὖ Φρύγας ἦγε καὶ Ἀσκάνιος Θεοειδής/τῆλ' ἐξ Ἀσκανίης¹⁹⁶, co może być echem jakiegoś międzyrodowego sojuszu¹⁹⁷ zawartego przez Dymasa, który poprzez małżeństwo swojej córki Hekabe z Priamem¹⁹⁸ zdołał rozciągnąć kontrolę nad Troją.

Trudno przyjąć istnienie w XIII/XII w. p.n.e. (i wcześniej) czterech czy pięciu – przynajmniej! – państw-królestw frygijskich na stosunkowo niewielkim obszarze (pamiętać tu wypada o imperium Hetytów, które limitowało rozwój terytorialnej ekspansji frygijskiej). Dodajmy, że powstanie takich politycznych tworów musiałoby zostać odnotowane w dokumentach hetyckich, a takich nie znamy¹⁹⁹ i nikłe są szanse na ich znalezienie. Inaczej rzecz wygląda, jeśli we wspomnianych „władcach” zobaczymy naczelników rodów; inaczej mówiąc, w przekazie Homera dopatrujemy się w omawianym przypadku hiperbolizującej transpozycji dokonanej na użytek eposu bohaterskiego. Słuszność takiego poglądu potwierdza uwaga Filochorosa, że Dymas-Kisseus był eponimem jakiejś frygijskiej wsi lub rodu²⁰⁰.

Znanym z późniejszych źródeł rodem frygijskim byli Ofiogenowie (Ὀφιογενεῖς, „Zrodzeni z Węża”), którzy wywodzili swoje pochodzenie od chłopca poczętego przez pewną kobietę po jej stosunku z wężem w świętym gaju Artemidy²⁰¹, uważanej czasem za boginię frygijską²⁰²; ród ten dziedzicznie zajmował się leczeniem ran po ukąszeniach węży.

Przypuszczeniu o rodowej wewnętrznej strukturze etnosu b/frygijskiego pozornie przeczy wiadomość pochodząca z anna'ów Tukulti-apil-Eszary I (Tiglatpilesara I; 1115 - 1077 p.n.e.), mówiąca o wtargnięciu na teren asyryjskich prowincji Alzi i Purukuzzi Kaszków-Abeszłajów, Urumejczyków i 20 000 Muszków/Frygów pod pięcioma wodzami (ok. roku 1165 p.n.e.)²⁰³; ze względu na liczebność należałoby raczej mówić o plemionach frygijskich wchodzących w skład koalicji. Tymczasem właśnie owa liczba – jak zwykle w rocznikach asyryjskich – jest zawyżona, choć zupełnie prawdopodobna wydaje się liczba wodzów. Najpewniej tedy pojedyncze rody b/frygijskie łączyły się w rodzaj fratрии dla realizacji wspólnych celów wojennych czy osadniczych. Potwierdza to materiał źródłowy z początków Cesarstwa Rzym-

¹⁹⁶ Hom., *Il.*, II, 862 sq.

¹⁹⁷ Czy nie o tym samym Hom., *Il.*, XVII, 348 sqq. na gruncie pajońskim?

¹⁹⁸ Hom., *Il.*, XVI, 719.

¹⁹⁹ Z pewną dozą prawdopodobieństwa przyjmuje się b/frygijską proveniencję poświadczoną w dokumentach hetyckich geograficzno-politycznej nazwy Assuwa (=egips. isj.j, późniejsza rzymska prowincja Asia; zob. D. J. Georgacas, *The name Asia for the continent*, *Onoma* XIII 2 - 3, 1968, s. 386; O. R. Gurney, *Heteci*, Warszawa 1970, s. 78; R. D. Barnett, *Phrygia and the peoples of Anatolia in the Iron Age*, CAH II, chap. XXX, Cambridge 1967, s. 4), która, być może, pozostaje w związku z frygijskim antroponimem; Ἀσος/Ἀσας (Diakonov, *Predystorija...*, s. 113 - 114).

²⁰⁰ Philochor. in Schol. Eurip., *Hec.*, 1.

²⁰¹ Ael., *Hist. anim.*, XII, 39; Varr. ap. Prisc., X, 894; Crat. Perg. ap. Plin., *NH*, VII, 2.

²⁰² Ap. Rhod., IV, 330.

²⁰³ O. Schröder, *Keil Schrifttexte aus Assur Historischen Inhalts*, II, nr 73.

skiego, który dobitnie ujawnia skłonność chłopów – najbardziej konserwatywnej warstwy społecznej – frygijskich do łączenia się w związki wsi (κοινά lub δῆμοι). Przekazy to późne, ale nie ma wątpliwości, że odzwierciedlają one kontynuację dawnych, czy też pradawnych, stosunków²⁰⁴. Wśród nazw owych związków spotykamy tak wyraziste, jak Πενταδημίται we Frygii centralnej i Τρικωμίαι we Frygii wschodniej²⁰⁵.

Władza „króla”-naczelnika rodu była dziedziczna i przechodziła z ojca na syna; świadczą o tym wzmianki o Koroibosie, synu Mygdona²⁰⁶, Otreusie, synu Dymasa²⁰⁷ i Asjosie, synu tegoż Dymasa²⁰⁸; brak zaś informacji o kobietach (nawet Afrodyta, która – uwodząc Anchisesa na Idzie – przedstawia się jako Frygijka, wywodzi swoje pochodzenie od ojca i zaledwie wspomina o matce²⁰⁹) sugeruje istnienie patriarchalnych stosunków w ramach rodu b/frygijskiego.

Frygijski termin oznaczający „króla”-naczelnika rodu brzmiał βαλ(λ)ήν²¹⁰ (prawdopodobne etymologie: z ie. *bhel- „biały, błyszczyć; głowa” lub z ie. *ual-en- „silny, mocny”). Nawet jeśli pierwotnie βαλ(λ)ήν jednoczył w swoim ręku najwyższe funkcje sakralne i militarne w skali rodu, to w miarę kształtowania się scentralizowanej monarchii frygijskiej sam tytuł ulegał dewaluacji. W czasach potężnego państwa Midasa I przestał być adekwatny do znaczenia władcy i ten tytułaturę swoją zmienił, przyjmując achajsko-greckie λαφάγέτας („wódz”) i Φάναξ („pan, władca”), co wynika ze starofrygijskiej inskrypcji nr 1, pochodzącej z tzw. Miasta Midasa (ob. Yazilikaya): ΑΤΕΣ ΑΡΚΙΑΕΦΑΙΣ ΑΚΕΝΑΝΟΛΑΦΟΣ ΜΙΔΑΙ ΛΑΦΑΓ/Ε/ΤΑΙ FΑΝΑΚΤΕΙ ΕΛΑΕΣ = Ates, syn Arkiewiosa (?) (tytuł?) Midasowi lawagetasowi (i) wanaksowi postawił²¹¹ (pomnik/niszę kultową).

Przyczyna wyboru tytułatury tego właśnie rodzaju pozostaje w ścisłym związku z greckimi koneksjami Midasa, uwarunkowanymi jego agresywną polityką wobec Asyrii²¹².

²⁰⁴ T. Zawadzki, *Z zagadnień struktury agrarno-społecznej krajów małoazjatyckich w epoce hellenizmu*, Poznań 1952, s. 54 - 55.

²⁰⁵ Ptol., V, 2, 15; J. Keil, A. von Premerstein, *Bericht über eine Reise in Lydien und der südlichen Aiolis*, Wien 1908, s. 65. Inne związki zob. Ptol., V, 2, 13; V, 5, 18; MAMA IV, 315; IGRR IV, 644; IG XIV, 1121.

²⁰⁶ Zob. przyp. 72.

²⁰⁷ Zob. przyp. 192.

²⁰⁸ Hom., *Il.*, XVI, 719.

²⁰⁹ Hom. h. ad Aphrod., 110 sqq.

²¹⁰ Hesych. Sophocl. ap. Sext. Empir., *De mathem.*, 313.

²¹¹ Zob. J. Friedrich, *Kleinasiatische Sprachdenkmäler (Kleine Texte...)*, Berlin 1932, s. 125; S. J. Lur'je, *Język i kultura miksenskiej Grecji*, Moskwa 1957, s. 218; O. Haas, *Die phrygischen Sprachdenkmäler*, s. 187 - 188; Neroznak, o.c., s. 71 - 72.

²¹² O powinowactwie i innych związkach Midasa z Grekami zob. Pollux, *On.*, IX, 83; Ps.-Hdt., *Vit. Hom.*, 11; Hdt., I, 14; Just., *Epit.*, XI, 7, 14.

THE PHRYGIAN ETHNOS

Summary

The article contains considerations on the relation of the concept „The Phrygians” to the well known sources of ancient writers various names of the so called „Phrygian peoples” (Brygians, Mygdons, Payons, Sabos, Berecyntons, Mylions, Kerbesions, Edonos) and the name proposed for these people by the contemporary science as Mushki. According to the author there were no „Phrygian peoples” but that there was one compact B/Phrygian ethnos which in the 17th - 16th centuries B.C. was broken into two groups: European Payons (Small Phrygians) and Anatolian Mayons (Great Phrygians).